

HACK Márta¹
főiskolai docens
SZPA

DOI: 10.15170/DIKE.2022.06.01.03

„A derék asszony dicsérete”. Kommentár a Vetus Testamentum nőképéhez

“The Praises of the Virtuous Wife”: Commentaries to the Image of Women in the Old Testament
As part of the Old Testament and ancient Hebrew wisdom literature, the Proverbs of Solomon describes an ideal for women. In the Old Testament, the image of women is not pejorative, even though from the Fall of mankind, a woman is under the authority of a man. The status of girls and married women in a patriarchal family had somewhat changed for the better under the Law of Moses; although divorce and polygamy were legal, monogamous marriage received indirect protection. The Law also protected women and widows in cases of defamation and, in matters of inheritance as well. This study closes with the analysis of the poetic work of Proverbs 31:10-31, describing an outstanding woman, who is a faithful wife, wise teacher of her children, diligent housekeeper and a talented businesswoman. Her noble character serves as an example and shapes the ideals of women through the ages.

Keywords: Proverbs of Solomon, status of women in the Old Testament, man and woman, male and female, patriarchal family, girl, virginity, wife, mother, widow, divorce, levirate marriage, polygamy, monogamous marriage, Law of Moses, ‘the Virtuous Wife’

1. Bölcs Salamon és mondásai

Alonso-Schökel szerint „a héberek a tehetségüket és éles megfigyelőkészségüket az emberi élet leírására használták: szokások, embertípusok, életkorok, foglalkozások. A költők szerettek megfigyelni és a látottakra reflektálni. Ennek eredményeként példabeszédeket és rövid didaktikus költeményeket alkottak. A költészet a mindennapi életről szól, és a tanítók bölcsessége és józan ítélőképessége világítja meg.”² Az ókori Izrael történelmében az egységes monarchia időszakában a klasszikus héber nyelv virágzásnak indult, és magas szintű történetírói művekben, valamint zsoltárköltészetben jelent meg Dávid király korában. Fiának, Salamonnak³ enciklopédikus érdeklődése volt, ami kiterjedt az állat- és növényvilágra, és megfigyeléseit valószínűleg nem csak szóban adta át. Írói munkásságát 3000 példabeszédre és 1005 énekre teszik, aminek csak töredéke maradt fenn az utókorra.⁴ Nemzetközi kapcsolatai révén a bölcs mondások közel-keleti műfajának ismerője és gyűjtője volt, Salamon valószínűleg új műfajt teremtett azzal, hogy a nép ajkán élő, szórványos közmondásokból megteremtette az irodalmi mondást, ami képes volt kevés szóval sok élettapasztalatot összesűriteni, mi több, a mózesi törvény elveit praktikus maximákba önteni. Egyik mondása, ami különösen a

1 A szerző a hittudományok doktora (PhD), hebraista, a SZPA bibliafordító kollégiumának a tagja és az Ókori Nyelvek Tanszék tanszékvezetője. A tanulmány rövidített változata a „Vetus et Novum Testamentum jogi relevanciája” című konferencián 2022. június 3-án hangzott el.

2 ALONSO-SCHÖKEL, A Manual of Hebrew Poetics 16.

3 Lásd hozzá HACK, Salamon mondásai és a bölcsök által művelt műfajok 9-37.

4 I. Királyok 4:32–33.

jogászok érdeklődésére tarthat számot, így szól: „*Igaza van annak, aki első a perben; mígnem eljő az ő peresfele, és megvizsgálja őt.*”⁵

Salamon király az egységes izraeli monarchia harmadik uralkodója volt, uralkodói minőségében a nép legfelsőbb bírójaként működött. Hírnevét éppen két vitázó nő perében hozott döntésével alapozta meg⁶, amely során kiderítette, kié az életben maradt gyermek a két, közös házban lakó parázna nő esetében. Élve pallosjogával, a gyermek kettévágásával fenyegette meg a peres feleket, ami azonnal kiderítette, kettejük közül ki a bűnös és ki az ártatlan. Az a nő, aki éjjel kicserélte a saját holt gyermekét a szomszédja élő gyermekére, ellopva azt, az nem kímélte volna a gyermek életét. „*Se tiéd, se enyém ne legyen!*” – nyilatkozta. Az igazi édesanya ezzel szemben inkább lemondott gyermekéről, peresfele javára, semhogy megöljék a kicsit. *Salamon* ezt a két reakciót látva döntött úgy, hogy annak a nőnek ítéli meg a gyermeket, aki a csecsemő megkíméléseért kiáltott, megállapítva, hogy ő az igazi anya.⁷ Az anyai szív érzülete visszaköszön a Példabeszédek könyve zárófejezetében, amiben az anyakirálynő tanácsát olvashatjuk, amit fiának mondott arról, milyen feleséget kell keresen. Az ideális feleségről szóló rész a köztudatba úgy került be, mint a „*derék asszony dicsérete*”.

Salamon önéletrajza alapján a népet is tanító király alakja áll elénk, aki a közösség értékeit a jövő nemzedékbe oktatás útján kívánta átplántálni. Önarcképében saját magát a gyülekezet szónokának – prédikátornak – aposztrofálta: „*És azonfelül, hogy a prédikátor bölcs volt, még a népet is tudományra tanította, és fontolgatott, és tudakozott, és írt sok bölcs mondást. És igyekezett a prédikátor megtudni sok kívánatos beszédeket, igaz írást és igaz beszédeket.*”⁸

1.1. A Példabeszédek

Bár a hagyomány a Példabeszédek könyvét bölcs *Salamon* királynak tulajdonítja, többszerzős műről van szó. Összességében *Salamon* nevével fémjelvezhető mondásgyűjtemény, aminek az anyaga uralma idején, i. e. 950 körül keletkezett, és amelyet *Ezékiás*, júdai király emberei a 8. század végén kiegészítettek *Salamonnak* egyéb, máshol összegyűjtött mondásaival.⁹ A Példabeszédek könyve a bölcsességirodalom bibliai korpuszának egyik képviselője, oktató, nevelő mű. Olyan bölcs mondásokat tartalmaz, melyeket összefoglalóan példabeszédeknek neveznek, ami „*egy költői kifejezés, amely az ókori népeknél az igazság megragadásának az egyik legfontosabb válfaja volt*”.¹⁰

Robert Lowth szerint a legtávolabbi ókorban, amit a nemzetek és társadalmak gyermekkorának lehetne nevezni, a tanítás szokásos, ha nem az egyetlen módját az „*elszigetelt aforizmák és mondások*” jelentették. Úgy véli, hogy az emberi bölcsélet kezdetleges állapotában „*azok, akik akár zsenialitás, akár gondolkodás által, a tapasztalat iskolájában gyakorlatot szerevezve tudást halmoztak fel, tömör formában, néhány maximába kívánták összesűríteni ezen megfigyeléseiket, amikről felismerték, hogy a leglényegesebbek az emberi boldogsághoz. Ez lehetett igazából minden másnál hatékonyabb tanítási*

5 Példabeszédek 18:17 (megvizsgálja = kikérdezi, megcáfolja). A Biblia szövegét, ha külön nem jelzem, *Károli Gáspár* magyar fordításában idézem.

6 I. Királyok 3:16–28.

7 Lásd hozzá HACK, Az európai jogi kultúra zsidó-keresztény gyökerei 9-32.

8 Prédikátor 12:11-12.

9 Példabeszédek 25:1.

10 RAD, Wisdom in Israel 24.

*módszer a társadalom nyers fázisában lévő emberekkel; mert arra volt hivatott, hogy ne vitatkozzon, hanem parancsoljon; ne meggyőzzön, hanem kényszerítsen; ne érveléssel irányítson, hanem azonnal rávezessen a tisztesség és az erény helyeslésére és gyakorlására.*¹¹ „Egy civilizálatlan állapotban, amikor a betűk ismerete csekély vagy szórványos volt, a tanítás egyetlen módja olyan kellett legyen, ami az emberi természethez alkalmazkodik; megragadja a fület és az érzéseket, segít az emlékezetnek, s amelyet nem adnak kézbe, hanem belecöpögtetnek az elmébe és szívébe.”¹²

A példabeszédek formájukat nézve rövid, tömör mondások. „A héber költészet esetében elmondható, hogy egy különleges mondat szerkezet, nevezetesen a paralelizmus¹³ különbözteti meg a poézist a prózától.”¹⁴ Tartalmukat tekintve élettapasztalatból leszűrt igazságok, amiket gyakorlati útmutatásoknak szántak a fiatalságnak, hogy ezek átadásával elérhető legyen számukra a boldogság és a beteljesedett élet. Leegyszerűsítve, a jó elnyeri jutalmát, a rossz a büntetését, ezért az embernek a helyes magatartást kell választania, a tévutaktól pedig óvakodnia kell. „Az aforisztikus bölcsesség legfontosabb négy alapmotívuma a bibliai korszakban ez: megjutalmazás és isteni igazságszolgáltatás; bölcs mondás, hagyomány és az atyák, valamint az önuralom. [...] A dolgok rendje megjelenik az igazságos megjutalmazás elvében. Ezt a rendet viszont az emberi létben a beszéd megfelelő használatával közvetítik. A beszéd az a képesség, aminek hatalmában áll megismertetni a rendet, avagy fenyegetni azt; megerősíteni az emberi kapcsolatokat, vagy aláásni azokat, mondhatni az élet és halál dolgában eljárni (Példabeszédek 18:21). Ez a rend iránti központi igény, ami megjelenik a helyes beszédben, önmagunk megrendszabályozását, azaz önuralmat igényel, ami az érzések és vágyak visszafogása. Az önmagunk megrendszabályozása azt is igényli, hogy elismerjük a tekintély ágenseit és fenntartsuk, amin keresztül az egyén útmutatást kap, hogy mind beszédben, mind magatartásban bölcs legyen, és bízson a dolgok rendjében.”¹⁵ A bölcs mondások széles körben kívánnak hatást gyakorolni hallgatóságukra: a tórai értékeket – a valláséleti törvényt – sikerült a gyakorlati élet minden területére „lefordítani”; az ember vallási és intellektuális élete, családi élete, baráti kapcsolatai, beszéde, munkája, időtöltése, pénzügyei, emberi viszonyai, sőt még a háziállatokkal való bánásmódja is mind beletartoznak ebbe a széles körbe.

A Példabeszédek könyve az apai intelmek hangvételében szólal meg, oly módon, hogy az apa-fiú viszony a tanító és tanítvány viszonya is egyben. Az intelem, a *parainézis* hagyományos formájában vezeti föl a különféle élethelyzeteket, amiben a fiatalnak helyt kell állnia az életben, és amikben döntések elé fog kerülni a jövőben. Ilyenek a jó társaság megválasztása, a romlást okozó bűnbándák elkerülése. A könyv egyik célja, hogy jó példát állítson a fiatalok elé (mint amilyen a szülők tisztelete, a szorgalmas munka, az előrelátás, az igazságosság vagy az igazmondás) és rossz példákon keresztül óvja őket minden olyan magatartástól és kapcsolattól, amik elronthatják a sorsát. Ilyen például a lustaság, a hazugság, a hedonizmus vagy az alkalmi partnerre vadászó, csábító nő. A tanítás azért szükséges, hogy az életben megfigyelt törvényszerűségeket, mint a régi nemzedékek élettapasztalatát ezen keresztül átadják a fiataloknak, hogy ők ne a saját maguk keserű tapasztalataiból tanulják meg, akkor, amikor már késő, hogy hogyan kellett volna élniük. A mű nagy hangsúlyt tesz az előrelátásra és figyelmeztetésre, amit óvások

11 LOWTH, Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews 265–266.

12 LOWTH, Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews 40–43.

13 Közismertebb nevén: a párhuzamos gondolatritmus. Robert Alter intenzifikációnak nevezi, szemben a narrativitással. PETERSEN – RICHARDS, Interpreting Hebrew Poetry 13.

14 PETERSEN – RICHARDS, Interpreting Hebrew Poetry 7.

15 WILLIAMS, Those Who Ponder Proverbs 17.

formájában fogalmaz meg. Van, amikor az ok és az okozat összefüggését, a tett és a következmény törvényszerűségét sulykolja bele olvasójába, amikor indokolja, miért helyes vagy helytelen egy magatartás. Például: „*Ne szeresd az álmod, hogy ne légy szegény; nyisd fel a te szemeidet, és megelégszel kenyérrel.*”¹⁶

A bölcs mondásokban számos tanulság van, ami előre felkészítheti a nyitott szívű és fülű fiatal, hogy egész életében békés és prosperáló életet élhessen, elnyerhesse *Isten* és emberek tetszését. E mondások megfigyelésen alapuló törvényszerűségeket fogalmaztak meg, melyek hasznosnak bizonyultak a fiatalok oktatásában és vallási-erkölcsi nevelésében. Könnyen megjegyezhető formájuk és szép hangzásuk miatt erőteljes meggyőző erővel bírtak. *Robert Alter* úgy fogalmaz, a héber költészet egyedülálló, mert az erkölcsi monoteizmussal áll kapcsolatban, ami egyedül az ókori Izrael vallására jellemző.¹⁷ A szerző rámutat az erkölcsi rend percepciója és a bölcsesség összefüggésére: ha az amúgy versben íródott Példabeszédekben narratív fejleményt látunk, az azért van, hogy kifejezzen egy rendszerint végbemenő folyamatot: „*akár a mi pszichológiai felépítésünk miatt, akár amiatt, mert Isten beépítette a valóságba a megjutalmazás erkölcsi rendszerét, bizonyos cselekedetek olyan elkerülhetetlenül vezetnek bizonyos következményekhez, amilyen bizonyosan a második versfél követi az elsőt.*”¹⁸

1.2. Az anyakirálynő intelmei

A Példabeszédek könyve az a mű, amelyben tanúi lehetünk annak az átmenetnek, ami a gyermekneveléshez családi körben használt tradicionális mondásoktól átvezetett az oktatás, nevelés magasabb szintű, intézményesített formájához. Ebben az iskolai formában a bölcsesség tanítója az atya szerepébe kerül, és a „*Fiam!*” megszólítás a tanítványnak szól¹⁹. Gyökereiben azonban hordozza ez a mondásgyűjtemény a 3000 évvel ezelőtti családi eszményképet, így azt a nőképet is, amit a Példabeszédek 31. fejezete alapján rekonstruálhatunk.

John Drane összefoglalása szerint „a Példabeszédek könyve maga egy válogatás olyan anyagokból, melyek bölcsesség különböző tanítóitól erednek. Tartalma viszont figyelemre méltóan következetes, és számos kontextusban a személyes kapcsolatokkal foglalkozik.” A családot kiemelve, „nem meglepő, hogy ez egyik legalapvetőbb, amivel foglalkozik, mivel szinte biztos, hogy sok előírása a tanács szövegkörnyezetéből vezethető le, amit egyik nemzedék a másiknak adott át. Ahogyan másutt is az Ótestamentumban, a férj és feleség közötti stabil házaseletet tekinti a család fennmaradása kulcsának. A házasságtörést kiemelten kezelték, mint romboló gonoszt, aminek többekre van visszahatása, mint az abban érintett két egyénnek. [...] Ahogyan várható az ótestamentumi teremtéstörténet alapján, Izrael bölcsélet-tanítói a szexuális hűtlenség vonzerejéről és veszélyeiről egyaránt nyíltan és szabadon beszéltek. (Példabeszédek 5:3–4) Figyelmeztették az olvasóját a paráznság veszélyeire, ugyanakkor biztatták a házasságon belüli kapcsolat fejlesztésére és megújítására. [...] (Példabeszédek 5:18-19)

16 Példabeszédek 20:13.

17 ALTER, *The Art of Biblical Narrative* c. művére hivatkozik PETERSEN – RICHARDS, *Interpreting Hebrew Poetry* 13.

18 ALTER, *The Art of Biblical Poetry* 172. Lásd hozzá Példabeszédek 22:6. „*Neveld a fiatalat az ő útjának megfelelően: még idős korában sem tér el attól.*”

19 Példa erre a Vetus Testamentumban a *Salamonhoz* kötődő *Prédikátor* 12:11–16, ahol a tanítók szavai és a „*Fiam!*” megszólítás egy kontextusban szerepel.

*A boldog házasságból boldog gyerekek fognak származni – felnevelésükért a felelőségen férj és feleség egyaránt kell osztozzon. Valóban, a gyermekneveléshez adott útmutatás a Példabeszédek egyik legfőbb témája.*²⁰

A Példabeszédek könyvének záró fejezete az anyai oktatás keretében közli mondanivalóját. A részt felfoghatjuk egy anya parainézésének, aki fia tanítója és tanácsadója: „Mit mondjak neked fiam? Mit mondjak, méhem gyermeke? Ne add az asszonyoknak erődöt, s útjaidat királyok eltörlőinek.”²¹ Ha az itt megemlített király azonos Salamonnal, akkor Betsabé, az anyakirálynő intelmeit halljuk kicsendülni a sorokból, akinek jelentős szerepe volt Salamon trónra lépésében. James L. Crenshaw rámutat,²² hogy ez a tanítás nem egy hétköznapi anyától származik, hanem az anyakirálynőtől, ami azért is figyelemre méltó, mert Izrael történetírása több anyakirálynőnek²³ tulajdonított jelentős befolyást az udvarban. Lemuél lehetséges jelentése: „Istenhez tartozó”. Az anyakirálynő, Betsabé négy intelmet fogalmaz meg fiának, a fiatal királynak.²⁴ Az első: ne adja erejét asszonyoknak, mert ők a királyok eltörlői. Akár a királyi hárem intrikáitól óvja fiát, akár attól, hogy az erejét nőkre fecsérelje, feltűnő, hogy a nők túlzott befolyását komoly veszélyforrásnak mondja, amely képes teljesen aláásni a királyi hatalmat. A második anyai intelme: a döntéshozóknak a pozíciójával nem összeegyeztethető a részegség, mert a borivás felejtéshez vezet, a felejtés pedig az igazságszolgáltatás eltorzulásához. A bor nem a királyoknak való, hanem az elkeseredett embereknek, akik a siralomházban vannak, vagy azoknak a szerencsétleneknek, akiknek segít, ha nyomorult állapotukról elfeledkezhetnek. A harmadik anyai instrukció: a király álljon ki azok ügye mellett, akik nem tudnak magukért kiállni, lépjen fel érdekükben és karolja fel a szegények és árvák ügyét, szolgáltasson igazságot. Betsabé negyedik tanácsa fiának az volt, hogy olyan belső értékekkel bíró asszonyt keressen magának, akiben szívből megbízhat.

A derék asszony jellemzése ezen instrukciók után következik. A Példabeszédek könyve 31:10-31 verseiben jellegzetes formájú, önálló költeményt képez. „Egy [...] alfabetikus formájú kompozíció 22 részből álló szerkezetet alkot, az ábécének megfelelően.”²⁵ A 22 sor megfelel a héber ábécé betűinek, és az eredeti szövegben minden sor az ábécé soron következő betűjével kezdődik, így szabályos akrosztikhont képez. Az akrosztikhon olyan eszköz, mely „nemcsak érdekesebbé és szebbé tette az olvasást, de a héber olvasót a memorizálásban is segítette.”²⁶ A szerző az ábécérenddel a versfőkben akár a memorizálást segítette, akár a teljességet sugallta ezzel a formával, mint aki „Á-tól Z-ig” lefesti a kiváló asszonyt, annak sokrétű tevékenységét és tehetségét, mindenképp sikerült őt emlékezetessé tennie a költeménnyel.

20 DRANE, Old Testament Faith. *An illustrated documentary*, 84.

21 A Példabeszédek könyvére történő minden további utalás esetében Grüll Tiborné Csalog Eszter fordítása szolgál hivatkozási alapul. GRÜLL, Példabeszédek 31:2-3.

22 CRENSHAW, A Mother's Instruction to Her Son (Proverbs 31:1-9), 384-385.

23 II. Királyok 10:13; I. Királyok 15:13; cf. Jeremiás 13:18 és 29:2.

24 Példabeszédek 31:1-9

25 ALONSO-SCHÖKEL, A Manual of Hebrew Poetics, 191.

26 CONSTABLE, Expository Notes on the Whole Bible. Proverbs 31:10-31.

„Derék asszonyt ki talál? Értéke messze nagyobb, mint az igazgyöngyöké.
Bízik benne a férje szíve és nem lesz zsákmány szűkében.
Jól bánik férjével, s nem rosszul, egész élete során.
Gyapjat, lent keres, élvezet a kezének, amit csinál.
Olyan, mint a kereskedőhajók, messziről hozza kenyerét.
Még éjjel fölkel, ennivalóról gondoskodik házanépeinek, utasításokat ad szolgálólányainak.
Tervezget és mezőt vásárol, saját kezével ültet szőlőt.
Körülövezi erővel derekát, karját is megerősíti.
Megízleli, hogy bőséges a haszna, még éjjel sem alszik ki a lámpája.
Kezét nyújtja a guzsaly után, marka megragadja az orsót.
Markát nyújtja a nyomorultnak, kezét nyújtja a nincstelennek.
Nem félti a hótól házát, mert egész házanépe karmazsinba öltözött.
Takarót készít magának, finom kelmébe és bíborba öltözködik.
Ismerik férjét a kapukban, mikor az ország véneivel ül.
Lenvásznat készít és eladja, övet ad a kereskedőnek.
Erőbe és ékességbe öltözött, ránevet az utolsó napra.
Bölcsességgel nyitja meg száját, s kedves tanítás van a nyelvén
Rajta tartja szemét háznépe ügyein, lustaság kenyerét nem eszi.
Mikor fölkelnek fiai, boldognak mondják őt, és férje is dicséri:
Sok derék lány van, de te mindegyiken túlteszel!
Csalóka a kedvesség, hiábavaló a szépség: az asszony, aki féli az Urat, az méltó a dicséretre!
Adjatok neki kezének gyümölcséből, s dicsérjék őt a kapukban cselekedetei!”²⁷

Az itt megrajzolt kép, ami „a nőt a maga helyén, mint feleséget és anyát, és háztartásának úrnőjét saját otthona közegében mutatja be, úgy emelkedik ki, mint egy világos dombormű a sötét nőalakok közül, amelyek a tisztátalanság által lealacsonyított nőt ábrázolják, vagy akit elcsúfítanak a gyarlóságok, amely nőalakok a könyv korábbi fejezeteiben találhatók (Péld 2:16-20; Péld 5:1-23; 19:13; 21:19.) *Corruptio optimi pessima*.²⁸ Itt egy olyan nő áll előttünk, aki a maga jogos helyét foglalja el és azt ékesíti, megelőlegezve azt a várakozást, hogy milyen magas jogállásba fogja Krisztus evangéliuma felemelni, aki majd helyreállítja őt (...)” – írja a Cambridge Kommentár.²⁹ A kommentáríró nyilván arra utal, hogy a bűnbeesés és a megváltás közötti üdvtörténeti lépcsőfokon, az Ószövetségben, a megromlott női karakter megannyi negatív példája közepette kimagaslik az *Isten* rendjében a maga helyét megtaláló nő, aki a női erény megtestesítője.

27 GRÜLL, Példabeszédek 54–55.

28 „A legjobbak romlottsága a legrosszabb.”

29 CAMBRIDGE COMMENTARY, Proverbs 31.

2. Az Ószövetség nőképe

2.1. A női nem a teremtés rendjében

Az Ószövetség nőképeinek rekonstruálásához vissza kell nyúlni a nőre vonatkozó legfontosabb kifejezések legkorábbi előfordulásaihoz.

A nőt jelentő *issá* szóval a Teremtés könyvében találkozunk először³⁰. A Vetus Testamentum nőképehez hozzátartozik, hogy a nő az első ember, *Ádám* segítőtársául lett teremtve, *Ádám* után. *Isten* eredendően a saját képére teremtette az embert, behelyezte az Éden kertjébe és feljogosította a teremtett világ fölötti uralomra, ami elsőként abban nyilvánult meg, hogy nevet adott az ember az állatoknak. *Ádámnak* olyan társat keresett, aki hozzá illő: „*És monda az Úr Isten: Nem jó az embernek egyedül lenni; szerzek neki segítőtársat, hozzá illőt.*”³¹ Egy földi teremtmény sem volt erre alkalmas. A *Isten* ezért elaltatta *Ádámot*, és kivett egyet oldalbordái közül. Azt nővé alkotta – szó szerint „építette” –, és odavitte az emberhez, aki felismerte benne a maga társát. *Ádám* arról nevezte el, hogy olyan valaki, aki őhozá tartozik: „*És monda az ember: Ez már csontomból való csont, és testemből való test: ez asszonyembernek neveztessek, mert emberből vétetett.*”³² A női nem sajátossága a Biblia alapján, hogy kiegészítője a férfinak, mint aki hozzá illő, szó szerint aki vele szemben levő, neki megfelelő (*ke-negdó*). Ezért jöhet létre ragaszkodás a férfi és nő között, amit a Genesis szövege ekként állapít meg: „*Annak okáért elhagyja a férfiú az ő atyját és az ő anyját, és ragaszkodik feleségéhez: és lesznek egy testté.*”³³ A teremtéstörténet héber szövegéből különösen kiviláglik, milyen szorosan összetartozik a férfi és a nő, mivel a férfi héberül úgy hangzik: *is*, és ennek nőnemű párja, *issá* a nő. Ugyanez a szópár egyben a házaspár elnevezése: a kettő együtt férjet és feleséget jelöl.

A nő, mint a férfi párja a teremtéstörténet másik leírásában is szerepel: „*És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon. Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá teremté őket. És megáldá Isten őket, és monda nekik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.*”³⁴ A Teremtés könyve e szakaszban az emberi nem egységét, és az egységen belül meglévő nemi különbözőséget domborítja ki. Férfi és nő egyaránt hordozza, sőt együtt jeleníti meg *Isten* képmását, de egyedileg az emberek két külön nemben léteznek. A teremtés koronája az *Isten* képmását hordozó emberpár, akik *Istentől* áldást és megbízatást kaptak a Föld benépesítésére és uralmuk alá hajtására. *Isten* az embert a saját képére teremtette, ebben a tekintetben egyenrangúak, egyenlő jogokkal vannak felruházva egyenesen a Teremtőjüktől. Feladatukat tekintve is egyek, amit éppen azáltal tudnak megvalósítani, hogy két, egymást kiegészítő nemnek a képviselői.³⁵

30 II. Mózes 2:22.

31 II. Mózes 2:18.

32 II. Mózes 2:24.

33 II. Mózes 2:25.

34 II. Mózes 1:26-28.

35 Lásd hozzá HACK, Szemelvények a Héber Biblia tanulmányozásához 2. A teremtés; Az Édenben, *passim*.

Ha közelebbről megvizsgáljuk az eredeti szöveget, úgy is fordíthatnánk, hogy férfineműnek és nőneműnek teremtette őket. Ez utóbbi szópár (*zákhár u-neqéba*) egyértelműen a biológiai nemeket különbözteti meg, mivel a Teremtés könyvének elbeszélésében a továbbiakban az állatok hímjeire és nőtényeire is használatos. Noé bárkájába a természetes szaporodás elvét szem előtt tartva, hímnemű és nőnemű egyedeket kellett párokban bevinni, és abban a szövegrészben ugyancsak ez a szópár szerepel, amely kifejezetten a különműséget jelöli, azaz hímet és nőtényt: „*De te veled szövetséget kötök, és bemégy a bárkába, te és a te fiaid, feleséged és a te fiaidnak feleségei teveled. És minden élőből, s minden testből, mindenből kettőt-kettőt vígy be a bárkába, hogy veled együtt életben maradjanak: hímek és nőtények (zákhár u-neqéba) legyenek. A madarak közül az ő nemük szerint, a barmok közül az ő nemük szerint és a földnek minden csúszómászó állatai közül az ő nemük szerint; mindenből kettő-kettő menjen be hozzád, hogy életben maradjanak.*”³⁶ Mivel nyelvünkben nem használjuk az emberre a hím és nőtény kategóriákat, magyar bibliafordításaink szemérmesen elhallgatják, mégis le kell szögezni, hogy *Isten expressis verbis* hímneművé és nőneművé teremtette az embert. A nemiség bináris.

Erich Sauer rávilágít, hogy „*az egész teremtési elbeszélés »antropocentrikus«, vagyis az embert állítja az egész középpontjába, és őt félreérthetetlenül mint az [Isten] egyetemes alkotó munkájának célját jeleníti meg, mint minden látható, teremtett lény fejét és koronáját.*”³⁷ A bibliai őstörténet, mint történelem megértése nélkül az ember és a természet, az ember és testi valója kapcsán zavaros nézetek nyernek teret, például hogy valaki „*rossz testbe született*”³⁸, vagy olyan manifesztumok látnak napvilágot, hogy „*a család mint egység, meg fog szűnni. A családot [...] fel kell számolni*”³⁹, és a sort folytathatnánk. Az emberiség nemességére és magasrendű elhivatottságára, Teremtője által ráruházott alapvető elidegeníthetetlen jogaira alapozva csak a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás talaján épült olyan világnézet, jogrend és civilizáció, amit védelmezni érdemes. A teremtés rendje viszont nemcsak jogokat, hanem kötelességeket is ró az emberre. A nem megválasztása vagy megváltoztatása viszont szemben áll a teremtés eredeti rendjével, ezért bibliai perspektívából nézve – természetjogi alapon – nem emberi jog.

A nemek ismérve a szaporodásban betöltött funkció, és a funkció kijelöli a Földön betöltendő szerepet. „*A nemek meghatározása viszonylag egyszerű. genetikai kódunk határozza meg biológiai nemünket.*” – írja Ryan T. Anderson, az ivari dimorfizmus fogalmára és az élő szervezetek szerveződésének tudományos elvére ráirányítva a figyelmet. „*Az alapvető fogalmi különbség férfi és nő között az organizmus ivaros szaporodásra való szerveződése.*”⁴⁰ „*A férfi és női lét és egy bizonyos társadalmi cél szükségképpen meghatározzák egymást [...]. Ennek oka, hogy az őket egymástól megkülönböztető*

36 I. Mózes 6:18-20.

37 SAUER, Az ember nemessége 52.

38 MOSELEY, What is the Theological Approach that the Western Churches Should Take Regarding Transgender Issues In relation to Children? 13-34. A szerző összefüggést lát a bibliai antropológia rohamos térvesztése és aközött, hogy elterjedt a „*rossz testben születés*”, a testtől független lelki/mentális/agyai nemiség („*brain sex*”) elmélete. A teológus, klasszika filológus szerző, Carys Moseley felvillantja transzszexualitás elméleti és gyakorlati előfutárait: a test-lélek (elme) dualizmusát valló, a kereszténységgel ellenséges ókori gnosztikus-misztikus irányzatok és kultuszoktól a 19. századi ezoterikus-misztikus elméleteiig, és eljut a kurrens teológiai vitákig. Értékes adalék a 38. lábjegyzetben a ‘gender’ terminus pályafutása és jelentésváltozása az orvostudományon belül: a ‘gender’ szót William Blair Bell szülész-nőgyógyász használta először a hermafroditizmusról írt cikkében 1915-ben abban az értelemben, hogy mi az egyén felfogása arról, hogy férfi vagy nő-e. John Money volt az, aki „fetalálta” a ‘gender-identitást’ és a ‘nemi szerepet’ (*gender identity, gender role*), egy neuropszichiátriai szaklapban publikált cikkében 1957-ben. Robert Stoller 1964-ben használta a ‘gender identitást’ egy pszichoanalízissel foglalkozó nemzetközi folyóiratban egy olyan esetre, melyben egy lány fiú akart lenni.

39 A teljes idézetet lásd LAGARD SMITH, Sodom’s Second Coming 191.

40 ANDERSON, Harryből Sally. Válasz a „transznemű pillanatra” 127–128. A könyv friss és bőséges szakirodalmat vonultat fel.

*anatómiai és genetikai tulajdonságokon túl [...] közös alapvető fizikai rendeltetésük van egy biológiai feladatra: a szaporodásra. A feladat, annak társadalmi értéke és a nemek benne játszott szerepe pedig biztosan nem csak társadalmi találmány.*⁴¹

Brigit Kelle a társadalmi nem megélésére is felhívja a figyelmet, mint írja: „a férfi és a női mivoltot is meg akarjuk tapasztalni és tanulni társadalmilag.” Ember mivoltunk lényeges aspektusa a biológiai nemünk, aminek megélése az annak megfelelő kapcsolatokban „biztonságot és elégedettséget és stabilitást ad. De önazonosságot és elhatárolódást is.”⁴² Úgy véli, a nemtől nem lehet elvonatkoztatni, és a „kényszer-heteronormativitás” alóli felszabadulást célzó szociológiai tanulmányok (*gender studies*) fogalmainak politikai-jogi programmá tétele nem felszabadulás, hanem az ember identitása egy darabjától való megfosztás.⁴³

Az emberpárra használatos első héber szópárnál (*is* és *issá*) elfogadható állítás, hogy ezek a megnevezések nemi szerepek is, amibe belejátszik az adott társadalom sajátos szokása, elvárása, hiszen kifejezi az ember társas lény mivoltát: a férfiassággal és a nőiességgel kapcsolatos normákat tanulni lehet és tanulni is kell. Ám a második szópárnál, a *zákhár* és *neqéba* esetében tisztán a természetes, biológiai nemről van szó, melyet nem tudunk se tanulni, sem elfelejteni. Génjeink által kezdettől fogva majdnem minden testi sejtünkbe bele van írva a nemi identitás – mint egy molekuláris aláírás –, és ez az esetek döntő többségében kromoszómáink szintjén már egyértelmű. Azt, amit a tiszta tudomány alapján ma tudni lehet a humán genetikai örökségünkről, az a Bibliát nem cáfolja, hanem megerősíti. A biológiai nem realitását a tény is kiemeli, hogy például a Bírák könyvében a nőre használt kifejezés egy szülőképesre utaló szó, amely a hadizsákmányként rabolt nőt egyszerűen „anyaméhnek” nevezi (*rechem*).⁴⁴

Összegezve, az ember teremtése általános leírásánál a Genesis 1:27 versében a férfi és nő kimondottan hímnemű és nőnemű, ami kidomborítja különmemőségüket. A Genesis 2:24-szövegében, a nő teremtése leírásában a férfi és a nő már férj és feleség, ami kiemeli összetartozásukat. Először is az ember: férfi és nő (*zákhár* és *neqéba*), azután férj és feleség (*is* és *issá*). Elsődleges a biológiai különbség és adottság, másodlagos a kapcsolatban betöltött szerep. Maga a szerep sem önkényes, mert a „hozáálló segítőtárs” (*ézer ke-negdó*) kifejezésben adott egyfelől a lelki-szellemi kapcsolat, hogy a kapcsolatban a nő segítőtársnak van a férfi mellé rendelve (*ézer*), másfelől a fizikális összeillés, aminek alapja testi felépítésük egymásnak megfelelése, ha egymással szemben vannak (*ke-negdó*).

2.2. A nő státusza a bűnbeesés után

Vajon az Ótestamentum kizárólag negatív képet fest-e a nőkről amiatt, mert az Édenkertben a nő volt az, aki a kígyó csábításának engedve szakított a tiltott fa gyümölcséből, és adott belőle a vele levő férjének is, *Isten* haragját és büntetését vonva mind magára, mind utódaira? A bűnbeesés kétségkívül negatív fordulatot jelent be az édeni állapotokhoz képest. A nő negatív megítélésére utal, hogy ezen-

41 *Sharif Girgis* fejtette ki a házasság definícióját újrairó első amerikai legfelsőbb bírósági ügy megvitatásakor. Lásd ANDERSON, Harryből Sally. Válasz a „transznemű pillanatra” 128–129.

42 KELLE, Genderkomédia 183–184.

43 Az újságíró sarkosabban fogalmaz. Azt állítja, hogy a *gender studies* a szocializáció kerékkötője, amikor meg akar szabadítani a férfi és a nő kapcsolatától, és minden struktúrától, amik a nemek bipolaritásából erednek. A férfi és nő kapcsolata, mindenekelőtt a házasság olyan struktúra, ami a bipolaritásból nyeri meghatározottságát.

44 Bírák könyve 5:30.

túl a férj irányítása alatt kell állnia, ami visszalépés az ártatlanság korában deklarált egyenlőséghez viszonyítva. „Az asszonynak monda: Felette igen megsokasítom viselősséged fájdalmait, fájdalommal szülsz magzatokat; és epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad.”⁴⁵

Első pillantásra az ítélet lesújtó, hiszen a nő nemcsak fájdalommal szül magzatokat, hanem még epekedik is férje után, de az uralkodni fog rajta. A férfi megnövekedett jogköre azonban nem jelentette a nő minden reménye elvesztését, sőt ellenkezőleg: egy ígéretet kapott az emberpár, hogy „az asszony magja a kígyó fejére fog taposni”.⁴⁶ Ez a sokat sejtető isteni ígéret magában foglalja, hogy az emberiség a győzelem reményében veheti föl a harcot az életét keserítő minden rosszal szemben, és ehhez a győzelemhez a nő fog hozzájárulni, aki magzatot hord ki, és hoz a világra. Személyiségének kibontakozására utaló momentum, hogy a nő a bűneset után kapott saját nevet. Ádám a feleségét Évának (*Havvá*) nevezte el,⁴⁷ aminek magyarázatául hozzáfűzi a történet: „minden élőnek anyja”. *Havvá* jelentése: „életető, életet adó”, és ez a név jól illik az őspanyára, aki gyermekek anyja lett. Az első nő neve az életadással kapcsolatos, és ez vált a nő elsődleges és elismert hivatásává a bibliai korokon át. A Vetus Testamentum első nőalakja, *Éva* mint nő és feleség, életadóként áll előttünk, aki a személyes nevét, identitását férjétől kapva meg, fel van ruházva az anyaság nemes küldetésével. Az anyaság minden fájdalmával együtt is reményt adott az emberiségnek, szabadítója, a Messiás jövőbeli megszületésére.

2.3. A nők helyzete a patriarchális családban és a törvényadást követően

A teremtéskor kapott minta, az egynejűség tovább élt az általunk vizsgált harmadik időszakban is, ahogyan ezt az ószövetségi pátriárkák „családragénye” tükrözi. Feltűnő, hogy az ókori Keleten az e korban szokásos mellékfeleségek, ágyasok pozíciója továbbra is a főfeleség pozíciójához képest volt meghatározható a családban. Míg *Ábrahám* családjában volt szolgáló, *Hágár*, akit felhatalmaztak, hogy úrnője, *Sára* helyett gyermeket szüljön, így biztosítandó az örökös, addig *Sára* fiának, *Izsáknak* a monogám házassága újra a teremtés eredeti rendjén alapul. *Jákób* két nővért vett el feleségül, akiknek egy-egy szolgálólánya ágyas volt, és akik úrnőik érdekében szintén gyermekeket szültek. Így alkottak nagycsaládot: egy apa két főfeleséggel, két mellékfeleséggel és tizenhárom gyermekkel.⁴⁸

A fiatal lányokra a *betulá* szót használja a Szentírás.⁴⁹ Az *almá* szó a házasulandó korba lépett, felserdült fiatal nőt jelenti, lett legyen akár hajadon, akár frissen férjezett menyasszony, aki éppen a házassági ceremóniáról jön.⁵⁰ Mindkét szóhoz a szüzesség fogalma kapcsolódik, aki „*férfit nem ismert*”. A lánykérés szabályaira a pátriárkák korából *Rebeka* a példa, akit *Ábrahám* küldött útján fiának, *Izsáknak* kért feleségül.⁵¹ *Rebeka* esetében a báty volt illetékes a döntésben, mint családfő, de a lányt is megkérdezték, akar-e feleségül menni a férfihoz, akiről csak hírből hallott. Ebből látható, hogy a családok akár közvetítő útján is megegyezhettek. A lánykérés után, miután *Rebeka* igenlő választ adott, a lányt dajkája kísérte el bátyja házából vőlegényéhez, *Izsákhhoz*, aki ifjú feleségét néhai anyja sátrába kísérte, így téve

45 I. Mózes 3:16.

46 I. Mózes 3:15.

47 I. Mózes 3:20.

48 I. Mózes 16; 24; 29–30.

49 I. Mózes 24:16.

50 Joel 2:16, Ézsaiás 7:14.

51 Lásd hozzá HACK, Szemelvények a Héber Biblia tanulmányozásához 1. Ábrahám hite, *passim*.

meg *Rebekát* a ház úrnőjévé.⁵² A házasság a bibliai történet alapján a férfi kezdeményezésére történik, ő az aktív fél, a férfi joga az, hogy elvegye feleségül a nőt. Az Ótestamentum szóhasználata arra enged következtetni, hogy a patriarchális családban a nő egyfelől férjhez adatik az apa, a báty vagy a gyám engedélyével, másfelől a leány férjhez megy, jó esetben szabad akarata szerint, kényszerítés nélkül.

A házasság előtti szüzesség olyan alapkövetelmény, amit a mózesi törvény megörököl a patriarchális családjogból. A törvényadás korszakában a *Tóra* kitér arra az esetre, ha a frissen házasodott férj alaptalanul megvádolja a fiatal arát, hogy nem volt érintetlen, illetve arról rendelkezik, ha ez a vád bebizonyosodott. A hajadonokra vonatkozó mózesi törvény kimondja, hogy házasságra lépve egy hajadonnal tilos őt utólag rossz hírbe keverni, könnyelműen elválást keresve tőle. A fiatalasszony jó hírnevét családja megvédelmezhetette, a bírák (vének) előtt bemutatva a nászéjszakán keletkezett tárgyi bizonyítékot. Ha a vád alaptalan volt, akkor többé nem lehetett a feleséget elbocsátani.⁵³

A Vetus Testamentum nőképe tekintetében említésre méltó az is, hogy a mózesi Törvényben egy esetjogi kérdéshez kapcsolódóan nőági örökösödés is megjelent. *Celofhád* lányainak az örökösödését úgy rendezte el *Mózes*, hogy fiú örökös hiányában a családban leányok is kaphattak földbirtokot örökségül azzal a kikötéssel, hogy a saját törzsen belül házasodnak, hogy ne kisebbítsék a törzsi területet.⁵⁴

2.4. A többnejűségről

A többnejűség a Teremtés könyve tanúsága szerint özönvíz előtti múlttra tekint vissza. Az első többnejű férfi *Lámekh* volt, aki két feleségének dicsekedett erőszakos tetteivel: „(...) *Óh Háda, és Cilla, hallgassatok számra, Lámekh feleségei, halljátok beszédem: embert öltem, mert megsebzett; ifjat öltem, mert megütött (...).*”⁵⁵ A többnejűség létét a mózesi törvény is tudomásul veszi, de tisztázza, hogy a házasságban a feleség jogai akkor sem csorbulhatnak, ha másik asszony is érkezik a házhoz. Ekkor a törvény így szól: „*Ha mást vesz magának: ennek ételét, ruházatát és házasságbeli igazát alább ne szállítsa.*”⁵⁶ A fent idézett törvényszakasz közvetve a monogámia védelmét szolgálja, hiszen a férjet a korábban elvett feleség változatlan eltartására kötelezi. Annak sem ételmét, sem ruházatát nem csökkentheti, és házassági jogait a házaselethez nem negligálhatja.

2.5. A házasság felbontásának kihatásai

Az Ótestamentum idején a házasság felbontása az úgynevezett válólevél intézménye segítségével volt lehetséges. A férj, ha nem találta kedvére valónak a nőt, feleségét válólevél adásával elküldhette házatól, és a nő többé nem térhetett vissza hozzá, ha időközben más férfit lett. Ha a nőt a második férj is elküldte magától, vagy meghalt, az elvált vagy megözvegyült nő nem mehetett vissza újra az első férjéhez.⁵⁷

A prófétáknak a Törvénynek nemcsak betűje, hanem szelleme is fontos. *Malakiás*, az Ószövetség utolsó író prófétája kijelenti, hogy a házasság felbontása ütközik *Isten* tetszésével és eredeti akaratával.

52 I. Mózes 24.

53 V. Mózes 22:13-29.

54 IV. Mózes 27:1-11; 36:1-13.

55 I. Mózes 4:23-24.

56 II. Mózes 21:10.

57 V. Mózes 24:1-4.

A válás a nők és a gyermekek érzésvilágára nézve rendkívül fájdalmas és káros, ráadásul ennek következtében az utódnak az isteni jog szerinti öröklési jogai csorbulnak, és nem lesz „Istentől való mag”. A házasság felbontása igazságtalanság az elbocsátott asszonyokkal szemben, mert lényegében hűtlenség, ahogy ezt a próféta képletesen kifejezi: *„És ezt is cselekszitek: betöltitek az Úr oltárát könnyhullatással, sírással és kesergéssel, hogy ne tekintsen többé az ételáldozatra, és ne fogadjon el szívességet a ti kezetekből. És azt mondjátok: Miért? Azért, mert az Úr tett bizonyosságot közted és a te ifjúságod felesége közt, akit te megcsaltál, holott társad és szövetséges feleséged! Nem tett ilyet egy sem, akinek még volt lelke. És mit keresett az az egy? Istentől való magvat. Őrizzétek meg azért a ti lelketeket, és a ti ifjúságotok feleségét meg ne csaljátok! Mert gyűlölöm az elbocsátást, ezt mondja az Úr, Izráelnek Istene, és azt, aki ruhájára kegyetlenséget borít, azt mondja a Seregeknek Ura. Őrizzétek meg azért lelketeket és ne csalárdkodjatok!”⁵⁸*

Valószínűleg ez az i. e. 5. századi próféta az első ismert szerző, aki felelősen foglalkozik a házasság felbontásával összefüggő traumák társadalmi kihatásával: az idősödő feleségét elküldő férfi érzéketlenségével, az elbocsátott nők depressziójával, a gyerekek kiábrándultságával, amik miatt a bontás beláthatatlanul demoralizáló és bomlasztó jelenség, holott a család – és benne a nők – eredeti küldetése éppen az életigenlés, az életbe vetett hit továbbörökítése lenne. Az elbocsátott nőknek egyetlen menedékük az *Isten* oltára, ahol kisírhatják magukat, és panaszuk miatt az őket elbocsátó férj áldozata nem kedves, ahogy ezt a próféta kijelenti.

2.6. Az özvegyek és a levirátus

Az özvegyasszonyok, csakúgy, mint az árvák, külön védelmet élveztek a mózesi törvényben, mint akik kiszolgáltatottabbak más embereknel: *„Egy özvegyet (almáná) vagy árvát se nyomorítsatok meg. Ha nyomorgatod azt, és hozzám kiált, meghallgatom az ő kiáltását. És felgerjed haragom, és megöllek titeket fegyverrel, és a ti feleségeitek özvegyekké lesznek, a ti fiaitok pedig árvákká.”⁵⁹* A mezőn és gyümölcsösben betakarítás során otthagytott terményeket és ami a szüret után a szőlőskertben maradt, azt az özvegyek, árvák és jövevények szedegethették össze, sőt a mózesi törvény tiltotta azt, hogy az özvegytől a ruháját zálogba vegyék.⁶⁰ Megözvegyült fiatalasszony eltartását, szükségéi betöltését a sógorházasság (levirátus) intézménye biztosította, hogy az özvegynek ne kelljen idegenhez hozzámennie, valamint, hogy az elhalt férj neve fennmaradjon, ha nem született fia.⁶¹ A sógorházasság kikerülhető volt, de a levirátus megtagadását bíróság (vének tanácsa) előtt kellett bejelenteni – mint a házasságot is – csakhogy ezt épp ellenkező előjellel bonyolították le, egy megszegyenítő eljárás keretében. A sógorházasság megtagadása jogi aktus volt, nyilvános bejelentési kötelezettséggel, ami egyben megvédte a magányos nő jó hírnevét, aki a háztól elmenni kényszerült.

Ruth könyve az Ótestamentumban jó példát szolgáltat a sógorházasságra és a törvény igazságának olyan jellegű érvényesítésére, ami a törvénybe foglalt rokoni kötelezettséget felülhaladta. A történet szerint *Boáz*, a közeli rokon vállalkozott arra, hogy az idős özvegyasszonynak, *Naominak* a megélhetését biztosítsa azzal, hogy a földbirtokát megváltja, és *Naomi* meghalt fiának fiatal özvegyét,

58 Malakiás 2:13-16.

59 II. Mózes 22:22-24.

60 V. Mózes 24:17-22.

61 V. Mózes 25:5-10.

Ruthot pedig feleségül vegye, és így ne haljon ki a család. A rokon annak ellenére így járt el, hogy a fiatal özvegyasszonynak szigorúan véve nem lehetett jogcíme a sógorházasságra, mert más népből származott, jövevény volt. A két özvegy nő egyaránt *Boáz* gondviselése alá került, aki a földmegváltás és a levirátus törvényét együttesen érvényesítette.

2.7. A házasság védelme és az „idegen nők” kérdése

Prozeliták, mint *Ruth* példája mutatja, befogadást nyertek az ószövetségi nép közösségébe, ahogyan a jövevényeket is védte a Törvény, ám a vegyesházasságot másvallásúakkal nem bátorította, hiszen az alapjaiban fenyegette monoteizmus társadalmi fennmaradását.⁶² Az *Egy Istenbe* vetett hit mindig is a családban volt leginkább áthagyományozható. A babiloni fogság után hazatérő zsidó csoportokban (i. e. 445 körül) a vegyesházasságok sorozatos felbontására került sor, amikor a Tóra követelményeit családjukra nézve újból érvényesnek tekintették, és az idegen nőket elbocsátották.⁶³

Idegen nemcsak a más vallású, más népből származó nő volt ebben a kultúrkörben, hanem egy férfi számára mindenki másnak idegennek kellett lennie a feleségén kívül, akivel olyan szövetségi viszonya volt, mint *Istennek* Izraellel, hiszen az erkölcsi monoteizmus szilárd talaját a Tízparancsolat vetette meg, melyben első helyen ez állt: „Ne legyenek idegen isteneid!”. A vertikális szövetségi viszonyhoz horizontálisan csatlakozott a hetedik parancsolat: „Ne törj házasságot!”⁶⁴, ami a férj és a feleség közötti szövetségét volt hivatott hasonlóképpen felbonthatatlanná tenni.

A független nők ingatag társadalmi státusszal rendelkeztek, mivel nélkülözték vagy hanyagolták maguk felett a férfitekintély védelmét. Kiszolgáltatottságukat mi sem mutatja jobban, mint a korábban már említett salamoni ítéletet kiváltó két prostituált nő esete.⁶⁵ A csábító nő, a Példabeszédek könyvének elrettentő példája, a korabeli *femme fatale*, aki halálos útra tévedt. A bölcs mondásokban lecsapódó élet-tapasztalat a családi elkötelezettségek nélküli nők életmódját veszélyesnek tartotta, nemcsak másokra, hanem önnön magukra is: „...mert mézet csepegtet az idegen nő ajka, simább az olajnál is az ínyc. De az élete vége keserű, mint az üröm, éles, mint a kétélű kard! Lába lefele megy a Halálhoz, a Seól vonja lépteit, hogy az élet ösvényét ne tudja mérlegelni, ösvényei elkanyarodtak, hogy észre sem veszi!”⁶⁶

3. A derék asszony dicsérete a Példabeszédek könyvében

A Példabeszédek könyve nem a „végzet asszonyával” ér véget. Zárószorai a *Vetus Testamentum* leg-szebb nőalakját jelenítik meg, aki kiváló feleség és anya, a ház úrnője és gazdaasszony egyszemélyben. A szöveg mondatonként történő magyarázatával kívánom a továbbiakban megvilágítani, melyek az Ószövetség ideális nőalakjának erényei, különös tekintettel az eredeti héber kifejezésekre.⁶⁷ A 10. vers szerint „Derék asszonyt ki talál? Értéke messze nagyobb, mint az igazgyöngyöké”. A kérdésfeltevés ráirányítja a figyelmet arra, hogy a jó feleséget keresni kell. Bölcs *Salamon* így fogalmaz: „Jót talált,

62 V. Mózes 7:5.

63 Nehémiás 9:2, 13.

64 II. Mózes 20:3, 14.

65 I. Királyok 3:16-28.

66 Példabeszédek 5:3-6. Lásd GRÜLL, Példabeszédek 11.

67 GRÜLL, Példabeszédek 54–55.

*aki feleséget talált, és kieszközölte az Úr jóindulatát.*⁶⁸ A feleséggel jót nyer a férj, sőt kiérdemli Isten jóakarát. A derék feleség ritka volta még nagyobb értéké teszi őt, ahogy ezt az is jelzi, hogy a héber nyelv a drága mivoltot a ritkaság fogalmából vezeti le (*jáqár*).

Vizsgáljuk meg a „derék asszony” (héberül *éset hajil*) kifejezést! Az *issá* és a *hajil* szavak összetétele összekapcsol két fogalmat. Egyfelől a nő, másfelől az *erő, vagyon, vitézség, hadsereg* fogalomkörét. Mivel a magyar *derék* szavunk egyaránt sugallja a teherbírást és a becsületességet, mint erényt, ennél jobb szót keresve sem találhatunk rá. Kiemelkedő erényekre, kimagasló tettekre utal, és olyan személyiség jellemvonása, aki derekasan helytáll életfeladataiban. A derék asszony jelzője rátermettséget jelöl, még férfiak esetében vezetői kvalitást. Az Ószövetség lapjain többek között ott olvashatunk erről a tulajdonságról, ahol az egyiptomi kivonulás után *Jethró* tanácsot ad *Mózesnek*, mely szerint ne egyedül vizsgálja meg az összes peres ügyet, hanem becsületes bírakat jelöljön ki a nép körében, akik rátermettek, istenfélők, igazságszeretők, becsületesek, és gyűlölik a haszonlesést.⁶⁹ A jó bíró tulajdonságaival a derék asszony leírása azon a ponton találkozik, hogy a rátermettségük mellett az isteni törvények tisztelete emeli ki őket környezetükből. A 11. vers szerint „*Bízok benne a férje szíve és nem lesz zsákmány szűkében*”.

Az egyik érték a bizalom a feleség hűségében, a másik, hogy a férfi nem veszíti el életterejét, képes marad a javak megszerzésére, azok megmaradnak a számára, nem szállnak át másokra. A zsákmány szó plasztikusan kifejezi a tiszta haszon fogalmát, hiszen olyan, készen kapott javakat jelent, ami győztes csatákban résztvevő hősök birtokába jut. A férj háromszor kerül említésre a szövegben (11., 23. és 28. vers), ami a nő életében betöltött fontos szerepét mutatja.

A derék asszony a 12. vers szerint „*Jól bánik férjével, s nem rosszul, egész élete során*”. Szó szerint: „*Jól bánik vele, és nem rosszul, egész életében*”. A Septuaginta az *élet* szót a kettős jelentésű *biosz*-nak adja vissza (ógörög jelentése: élet, vagyon), így teret ad annak a következő értelmezésnek, hogy a feleség egész *vagyonát* arra szánja, hogy jót tegyen a férjével. A fejezet 13. versében: „*Gyapjat, lent keres, élvezet a kezének, amit csinál*”. A gyapjú és len a ruházat alapanyaga. A gyapjút a felsőruházathoz használták, a lent pedig a finom vásznakhoz, amit jellemzően a testhez legközelebb lévő ruhadarabokhoz használtak fel. A derék asszonynak van kedve a kézimunkához, nem kedvetlenül fog hozzá. A vers azt sugallja, ez a nő jó kedvvel dolgozik, ami biztosan megnyilvánul kézügyességben, ahogy ebben magát gyakorolja. A Septuaginta úgy fordítja, hogy gyapjat és lent gyűjt, és készségesen (*eukhrészton*) készíti el.

A derék asszony (14. vers) „*Olyan, mint a kereskedőhajók, messziről hozza kenyerét*”. „*Bevásárló-körútjain olyan, mint a kereskedőhajók, amik távoli termékekkel megrakva térnek vissza a kikötőbe.*”⁷⁰ *Salamon* a föníciai hajósokon keresztül kapcsolta be Izraelt a világkereskedelembé.⁷¹ A Vörös-tengeren a kereskedőhajók háromévente indultak el Afrika partjai felé, hogy aranyat, egzotikus fűszereket, elefántcsontot hozzanak. A különleges árucikkekért nagy távolságot tettek meg. Ha a derék asszony kereskedőhajókhoz hasonlít, akkor a többszám egész flottára utal, vagy a hajójáratokhoz hasonlatos rendszerességre. Kenyér alatt az egész élelemszükségletet érthetjük, képletesen, *pars pro toto*, ahol a legfontosabb ételkészlet jelöli a többit is, ahogyan *Jézus* tanította a „*Miatyánk*” kezdetű imában az

68 Példabeszédek 18:22. Lásd GRÜLL, Példabeszédek 34.

69 II. Mózes 18:21-27.

70 MACDONALD, Believer's Commentary 800.

71 II. Krónika 8:18

Újszövetségben: „*a mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk naponként.*”⁷² A kenyérsütés mindennapi szükség volt, és mivel a gabonaörlést már hajnalban elkezdték, az élet jele az volt, ha hallani lehetett a kézimalmok zúgását és látni a lámpás világosságát.⁷³

Ez a gondolat átvezet minket a következő versszakhoz (15.v.): „*Még éjjel fölkel, ennivalóról gondoskodik házanépének, utasításokat ad szolgálólányainak.*” Ibn Ezra kommentárja szerint az éjjel ebben a mondatban a hajnalhasadta előtti időszakot jelöli. Közel-Keleten „*az asszonyok jóval hajnal előtt fölkelnek, hogy a reggeli ételt elkészítsék, »örölve a malomban« , ahogyan Megváltó leírta⁷⁴, hogy a férfiak korán kimehessenek dolgozni, hogy így a nap tikkasztó időszakában megpihenhessenek.*”⁷⁵ Időben felkel az asszony, hogy nekilásson a munkának a szolgálólányokkal együtt (*ámá*), akik segítségére voltak a nehéz és hosszadalmas házimunkában. Jellemzően fiatal lányok munkája volt az örlés, akik a malomköveket két bottal forgatták a földön egymással szemben ülve. A monoton, ritmikus munkához jól illett az ének, mert a liszt csak lassan gyűlt össze a kenyérsütéshez. A kenyeret a ház úrnőjének kellett kiosztania, és ugyanígy a napi feladatokat is. A versrészlet azt sugallja, a szolgálólányok „*nemcsak reggelit, hanem aznapra kiszabott feladatot is kaptak.*”⁷⁶

A derék asszony (16. vers) „*Tervezget és mezőt vásárol, saját kezével ültet szőlőt.*” A Példabeszédek könyve rendszeresen tanít a munkáról és a szorgalomról, hogy az elszegényedést megelőzze: „*Szegénnyé lesz, aki cselekszik rest kézzel; a gyors munkások keze pedig meggazdagít.*”⁷⁷ Az előrelátással végzett munka eléri a célját, de erőfeszítésbe telik, amíg a szőlő termőre fordul. Komoly befektetés és számos munkafázis kell hozzá, ahogyan ezt *Ézsaiás* próféta könyve 5. része érzékletesen leírta: a föld megtisztítása a kövektől, majd kihordásuk a telek szélére, a kőkerítés és az őrtorony megépítése a vadállatok távoltartására, a borsajtó sziklába vájása, majd magának az ültetvénynek a telepítése és gondozása. Az ültetést az asszony saját kezűleg végezhetette, a nehéz fizikai munkához viszont szükség lehetett munkásokra. Ebből az látszik, hogy a gazdaság irányításában a feleség nagyfokú önállósággal rendelkezett, amit az alábbi mondás is alátámaszt: „*A bölcs asszony építi a maga házát; a bolond pedig önkezeléssel rontja el azt.*”⁷⁸ A ház fogalmába nem csak a családot, hanem a családi otthont és a gazdaságot is beleértjük. Ennek gyarapításához a gazdaasszonynak kétségen kívül nagy munkabírársra volt szüksége, ahogy azt a 17. vers is kifejezi: „*Körülvézi erővel derekát, karját is megerősíti.*” A derék és a kar említése arra mutat, hogy kétkezi fizikai munkából is kiveszi az asszony a részét.

Hogy erőfeszítése nem haszontalan, arra a 18. vers mutat rá: „*Megízleli, hogy bőséges a haszna, még éjjel sem alszik ki a lámpája.*” A megízlelés konkrétan kóstolást is jelent, de a héber gondolkodásban egyben a megtapasztalás szinonimája. A derék feleség tapasztalja a tevékenysége gyakorlati hasznát, olyannyira, hogy meg is kóstolhatja a szőlőültetvény gyümölcsét. *Mózes* törvényének záradéka a gyümölcsöző munkát az áldások között sorolja fel, ami *Isten* jóindulatának a jele, míg ha valaki szőlőt ültetett, de mégsem vehette hasznát, azt az átok jelének tekintették.⁷⁹ Az éjjel is égő lámpa a

72 Lukács 11:3.

73 Prédikátor 12:5-6, Jelenések 18:22b-23a.

74 „*Két asszony öröl a malomban; az egyik felvételik, a másik otthagytik.*” Máté 24:41.

75 IRONSIDE, Notes on The Book of Proverbs 474.

76 MACDONALD, Believer's Commentary 800.

77 GRÜLL, Példabeszédek 10:4.

78 GRÜLL, Példabeszédek 14:1.

79 V. Mózes 28:4-30.

készenlétet, és az éberséget kívánja érzékeltetni, hogy az asszony bármikor kész a család szükségeinek megfelelően cselekedni. A közel-keleti képes beszéd az égő olajlámpást több elvont fogalom helyett használja, például az ember láthatatlan részére, az *Istentől* kapott emberi szellemre⁸⁰, azonkívül olyan belső attitűdre, mint a remény hiszen akik vártak valaki később érkezőt, vagy még dolguk volt, azok nem oltották el a lámpát. Több példabeszédben a lámpás képviseli az ember jövőképét: „*az igazak fénye vidáman ragyog, a gonoszok lámpája azonban kialszik*”⁸¹, „*aki megátkozza apját, vagy anyját, kialszik a lámpása a legnagyobb sötétségben*”⁸², „*mert nincs jövője a bűnösnek, a gonosz ember lámpása kialszik*”.⁸³ A derék asszony lámpásának fénye jelzi a jövőbe vetett bizalmát, hiszen az égő lámpa a derű és az optimizmus jelképe.

A 19. vers szerint a derék asszony „*Kezét nyújtja a guzsaly után, marka megragadja az orsót*”. A szövéshez, a ruhakészítéshez szükséges fonál megfonása ennek a folyamatnak a gépesítéséig nagy türelmet igénylő, lassú munka volt. A guzsalyon a gyapjút tartó rudat érthetjük, az orsón pedig a kézzel megsodort fonál felgombolyítására szolgáló eszközt. „*A tizenkilencedik vers utal a rokka használatára nélküli fonás ősi szokására; ez a gyakorlat még mindig elterjedt egyes keleti népek körében. Egyik kezükben tartják a guzsalyt*”⁸⁴, „*a másikkal pedig forgatják hosszú gyapjúorsójukat, és amint kihúzták a fonalat, megállnak, hogy gyorsan rátekerjék*”.⁸⁵ Az ókorban a görög-latin kultúrában párhuzamokat találunk arra, hogy a kézimunka az előkelő nők körében sem nem volt megvetendő. Az ókori görögöknél szokás volt a menyasszonyt úgy elkísérni az esküvőre, hogy a nyoszolyólányok a fonás kellékeit vitték utána, és ajándékba egy ezt tároló edényt adtak neki, emlékeztetve a menyasszonyt, mi lesz ezután a feladata.⁸⁶ *Augustus* császáról feljegyezték, hogy ő kizárólag a felesége, a húgai és a lányai, illetve a lányunokái által szőtt ruhában járt, sőt a lányait és az unokáit a gyapjúszövő mesterségére taníttatta.⁸⁷ A család ruházata az ókorban a dolgozó nők keze munkája volt.

„*Markát nyújtja a nyomorultnak, kezét nyújtja a nincstelennek*.” – mondja a derék asszonyról 20. vers. A nő keze nyitott tenyér is tud lenni a rászorultak felé, ami az adományokat tartalmaz és segítő kéz a szegényeknek, ami segítséget nyújt a szükségben lévőknek.

Az ilyen nőre jellemző az is (21. vers), hogy „*Nem félti a hátát a hidegtől, mert egész házanépe karmazsinba öltözött*”. Egyesek szerint a karmazsinpiros helyett itt kettőset, kétrétegűt kell olvasni. A kettős értelmezés a héber szó (*sánim*) két lehetséges magyarázatából fakad: egyaránt utalhat a piros színre (*sání*) vagy a kettős számnévre (*snájim, sném*). A Vulgata azt az olvasatot támogatja, ami kettős ruházatra utal. Eszerint az asszony azért nem félti a hátát a hidegtől, mert egész házanépe kétszeresen fel van öltözve.⁸⁸ Hiszen hogyan is védhetne meg a hidegtől a piros szín? Ellenben a réteges

80 GRÜLL, Példabeszédek 20:27.

81 Példabeszédek 19:9 Lásd GRÜLL, Példabeszédek 24–43.

82 Példabeszédek 20:20. Lásd GRÜLL, Példabeszédek 24–43.

83 Példabeszédek 24:20. Lásd GRÜLL, Példabeszédek 24–43.

84 A guzsaly botjára erősítik a lenkócot vagy gyapjúköteget, ebből az egyik kézzel apránként kihúzzogatnak egy csipetnyi szőszet és megsodorják, és azt az orsó forgatásával, amit a másik kéz ujjai pörgetnek, fonallá fonják, és a kész fonalat az orsóra rátekerik.

85 IRONSIDE, Notes on The Book of Proverbs 477.

86 GILL, Exposition, Prov 31:13. Hivatkozásai: Suetonius: Vita Augusti 64. és 73.

87 GILL, Exposition, Prov 31:13. Hivatkozása: Plinius: Naturalis Historia I. 8. 48.

88 VULGATA: „(...) omnes enim domestici ejus vestiti sunt duplicibus”.

öltözködés megvéd a hótól. A héber verselésre⁸⁹ a párhuzamos gondolatrítmus jellemző, amelyben a sorfelek valamiképpen egymásnak felelgetnek. „*Nem a szópárok hozzák létre a párhuzamosságot. A párhuzamosság az, ami a szópárokat működésbe hozza*”.⁹⁰ A hó és a karmazsinpiros egyfajta költői szópárt alkot, ezáltal gondolatrímet képez, és léteznek további példák a fehér-piros párosításra.⁹¹ A piros szín a hónak az ellentéte, amennyiben melegséget és komfortérzetet sugall, felidézve például egy piros gyapjúkelme emlékét. Talán ennek az asszociációnak enged a protestáns új fordítású Revideált Károli Biblia, ami úgy fogalmaz, hogy a derék asszony „egész háza népe *meleg ruhába öltözött*”.⁹² „*Vannak, akik jobban szeretik a »kettős ruhadarabokat« a »skarlát« helyett, mivel nem látják be, hogy a színnek mi köze van a hidegtől való távoltartáshoz. A szót sehol máshol nem fordítják így a Szentírásban. Ez a skarlátpiros, amelyet egy tóla nevezetű tetűféle rovarból⁹³ nyertek. Összezúzásakor finom mélyvörös vagy élénk piros színű festék keletkezik, amelyet a keleti emberek igen kedveltek.*”⁹⁴ Adele Berlin a szópároknak a párhuzamos versfelekben betöltött szerepéről úgy véli, „*egy szó előhívhat számos különböző asszociációt [...] a minimális kontraszt elve alapján.*”⁹⁵

A 22. vers a derék asszony sokrétű tevékenységétől azt emeli ki, hogy „*Takarót készít magának, finom kelmébe és bíborba öltözködik.*” A takaró szó a mű egyik részében (7:16) a lakberendezés részeként jelenik meg, mint ágytakaró. A finom kelme vékonyabb, világos lenvásznat jelöl, a bíbor pedig a lilásbordó színű felsőruhát jelenti, ami a *murex* csiga festékanyagával megfestett drága anyagból készült. A Septuaginta úgy értelmezi, hogy a derék asszony a férjének kétrétegű kecskeszőr-kabátot készít, saját magának pedig finom lenanyagból és bíborból ruhát. Ezzel megoldja a korábbi problémát, hogy mit jelent a *sáním* szó, mert a fordító itt veti be jelzőként: a kabát az, ami kétrétegű. A *Jewish Encyclopedia* szerint a Talmud alapján rekonstruálhatjuk a ruha színének jelentőségét. „*A bíbor volt a legdrágább festék az ókori héberek számára. »A bíborcsiga vérét a gyapjú lilára festésére használják« (Menahot 44a). Minden csiga csak egy csepp festéket választ ki, és lévén az előkészítés fáradságos, az ilyen festés költséges volt. Akhisszár, az ókori Thiatüra, a zsidóság kis-ázsiai fellegvéra, úgy tűnik, a korai századokban kapcsolatban állt a festőkereskedelemmel [...] Az ókorban a kereskedelme bizonyos megkülönböztetést élvezett, lévén a bíborlila a királyi szín.*”⁹⁶ A Talmud Menahót traktátusának értesülése csak részben pontos: a lilásbordó színt ugyan a bíborcsigából nyerték, de nem a vérből. „*Ma már bizonyítható, milyen forrásból tettek szert az ókori emberek a bíborfestékre. Vannak a régi festőműhelyeknek maradványai [...] különösen Tírusz mellett, melyek csigahéjak szilárd, domb-szerű tömegéből állnak. Ezen halmok vizsgálata a Földközi-tenger mellékén található [...] két csigafajtát derített fel, a Murex brandarist, és a Murex trunculust, [...] az utóbbit Tírusznál [...], melyeket Plinius is leírt. A festékanyagot a gyomor nyálkahártyájában lévő mirigy által nyerik. A váladék először fehéres, azután a napfény és a levegő hatására [...] végül vörös (Murex*

89 Lásd hozzá HACK, Másál és a költői nyelv 9-30.

90 BERLIN, Dynamics of Biblical Parallelism 79.

91 Itt talán mégis a színek ellentéte avagy kontrasztja dominál, mint az Ézsaiás 1:18-ban („*ha bűneitek olyanok, mint a skarlát, pirosak, akkor hófehérek lesznek*”), az Ézsaiás 55:1-ben („*vegyetek bort és tejet*”), vagy az Énekek éneke 5:10-ben („*Az én szerelmesem fehér és piros, tízezer közül is kitetszik*”, héberül *cah ve-adóm*; ragyogó fehér és vörös).

92 RÚF 711.

93 Bíborbogár (*dactylopius coccus*).

94 IRONSIDE, Notes on The Book of Proverbs 477.

95 BERLIN, Dynamics of Biblical Parallelism 71–73.

96 ADLER – COHEN – KOHLER, Dyes and dyeing. Jewish Encyclopedia.

*brandaris [...] vagy lilás lesz (Murex trunculus).*⁹⁷ Ezek a puhatestűek a föníciai partok közelében éltek, így nem véletlen, az ókorban a föníciaiakat tekintették a bíborfestés feltalálóinak.⁹⁸ A Példabeszédek derék asszonya ilyen értékes, nemes bíbor kelmébe öltözött.

A derék asszonynak „*Ismerik férjét a kapukban, mikor az ország véneivel ül.*” – jelenti ki a 23. vers. Az Ószövetség görög fordítása hozzáteszi: „(...) amikor az ország véneivel tanácsot ül”. A kapukban, a városkapu előtti belső piactéren zajlottak a tanácsülések. Itt folyt a közügyek megtárgyalása, és itt intézték a vének előtt a nyilvánosságra tartozó ügyeket, például a földmegváltást. A legismertebb példája ennek a már említett eset Ruth könyve 4. fejezetéből, ahol a földmegváltás és a házasságkötés Betlehem „kapujában” történt meg, amit a városi vezetők (vének), mint tanúk hitelesítettek szóbeli tanúzásuk és a frigyre kimondott áldásmondásuk által.

A derék asszony „*Lenvásznat készít és eladja, övet ad a kereskedőnek.*” – mondja a 24. vers. A kereskedő a szövegben szó szerint egy „kánaáni” ember. Tírusz és Szidón városait kánaániak lakták, és e városok híresek voltak tengeri kereskedelmükről, ezért olvadt össze a köztudatban a népnév és a foglalkozás. Az övek gyakran díszesek és értékesek voltak. *Jonatán* ajándéka erre a példa, aki övét adta ajándékba fegyverestül a barátjának, *Dávidnak*, annak hőstette után.⁹⁹

A háziipari termékeket pénzre váltó asszony kézügyességéről és vállalkozókedvről tesz tanúságot: „*Erőbe és ékességbe öltözött, ránevet az utolsó napra.*” (25. vers). Az erő kifejtésre való képesség szorosan hozzátartozik a derék asszony fogalmához, akinek szépsége lelkieréből fakad. Az erő és a méltóság együtt vezet ahhoz, hogy reménységgel nézzen a jövőbe. Az itt szereplő kifejezés fordítható következő napnak, de utolsó napnak is (*jóm aharón*). A jövő lehet akár a másnap, akár a földi élet utolsó szakasza, az idős kor, vagy a földi élet végpontja, ez az asszony nem fog megszégyenülni, öröme akkor is megmarad. Ez a leírás éles ellentétben áll a már említett, csábító parázna nő alakjával, akinek az alvilágba kanyarodik útja, és élete vége keserű, mint az üröm. „*Mikor megöregszik, vigasztalást vesz, abból, ha visszagondol arra, hogy mikor fiatal volt, nem volt sem lusta, sem haszontalan. Örülni fog egy eljövendő világban.*”¹⁰⁰

A derék asszony szellemi képességei gyakorlatiasságában már megmutatkoztak, mint ahogy abban is, hogy tud tervezni is. Beszédét a 26. vers jellemzi: „*Bölcsességgel nyitja meg száját, s kedves tanítás van a nyelvén.*”¹⁰¹ A leírás megfontoltságot és józanságot sugall. A derék asszony nem fecseg egyfolytában. Ha kinyitja a száját, akkor azt okkal, és bölcsen teszi. Nyelvén kedves tanítás van. A jelzős szerkezet mögött egy még szorosabb szókapcsolat van a héberben, amely a *tóra* és a *heszed* szó összetétele, szó szerint „*szeretet tanítása*”. A *Tóra* törvényt és tanítást jelent, a *heszed* gazdag jelentéskörébe a kegyelem, a kedvesség, a szívesség, a szeretet, a lojalitás sűrűsödik bele. Maga a szó a szövetségi viszony lényegét érintő szeretet kulcskifejezése. „*Ez a szó általában Isten bánásmódját fejezi ki az emberek iránt, és a módot jelzi, ahogyan embereknek egymáshoz kellene viszonyulniuk. [...] A szeretet gyakorlati kimutatása [...] gyakran az igazságossággal, a hűséggel, igazsággal, az együttérzéssel és más isteni tulajdonságokkal jár együtt.*”¹⁰² A derék asszony képes jóakarattal, szeretettel, kedvesen, hűségesen oktatni azokat, akik rábízták. Sőt, magát a szeretet tanát, a kegyelem törvényét képviseli

97 HIRSCH – NOWACK, Purple. Jewish Encyclopedia.

98 HIRSCH – NOWACK, Purple. Jewish Encyclopedia.

99 I. Sámuel 18:4.

100 MATTHEW HENRY'S Concise Commentary, Proverbs 31:10-31, 8.

101 Lásd hozzá HACK, A bölcsesség típusai Jakab levelében 180-194.

102 GIRDLESTONE, Synonyms of the Old Testament 129.

számukra. Ők jobbra az otthon tartózkodó gyermekek, azután a szolgálólányok, vagy a társaságát jelentő barátnők, szomszédasszonyok lehetnek. „Az ideális feleség és anya tanító szerepére a Példabeszédek 31:10-31 utal, noha anélkül, hogy megmondaná, kik azok, akik a tanításában részesültek” – emeli ki James L. Crenshaw. „A [kedves] jelző a hűség jelentését foglalja magában, egy olyan erényt, ami a kölcsönös felelősségvállalás mély érzéséből fakad.” A bölcs tanítás tehát együttérző, azért a kedvesség „az anyai szeretetre irányítja a figyelmet”.¹⁰³

A derék asszony a 27. vers szerint „Rajta tartja szemét háznépe ügyein, lustaság kenyerét nem eszi”. A szem és a figyelem összetartozik. Amit néz az ember, természetéből fakadóan arra figyel. A derék asszony nem hanyagolja el az ügyeket, család minden tagjára, és a háztartásban mindenre folyamatosan odafigyel. Nem kenyere a lustaság, nem munka nélkül fogyasztja a javakat. A lustaságról és az evésről összefüggéséről a Példabeszédek könyve másutt így ír: „A restség álomba merít, és a lomha lélek megéhezik”.¹⁰⁴

Ami pedig családjának hozzá való viszonyulását illeti, a 28 vers szerint „Mikor fölkelnek fiaik, boldognak mondják őt, és férje is dicséri (...)”. Adele Berlin, a bibliai verselés kutatója nyomán megállapíthatjuk, a „fiak” és a „férj” konvencionális, természetes szópár.¹⁰⁵ Külön élénkké teszi a párhuzamot, hogy a vers első felében többszám, a másodikban egyszám van. A feleség és anya dicsérete ilyen módon a fiak és a férj kórusában, szinte kánonban hangzik fel a 29. versben: „Sok derék lány van, de te mindegyiken túlteszel!”. Szó szerint: sok lány van, akik derekas munkát végeztek (ászu hajil). A hajil szó ezúttal az értékek megőrzésére és további gyarapítására való az erőt jeleníti meg, valamint annak eredményét, a vagyont. Ibn Ezra, a középkori zsidó kommentátor fordításában „sok lány szerzett gazdagságot, de te felülhaladod mindazokat”. A vagyonszerzés és a tehetség a szó etimológiai értelmében és a szövegtörnyezet által kirajzolódó gyakorlati értelemben is összefügg. A Vulgata a derekas szót (hajil) ugyancsak gazdagságnak (divitia) fordítja. A tehetséges asszony képes tehetősé tenni a családot. A tehetsége kibontakoztatása mindenekelőtt a családja jólétére irányul.

Felemelő a 30. vers mondanivalója: „Csalóka a kedvesség, hiábavaló a szépség: az asszony, aki féli az Urat, az méltó a dicséretre!”. A kedvesség csalóka, mert színlelni is lehet. A szépség adottság, ami nem feltétlenül párosul belső értékekkel, ráadásul múlandó. Szó szerint lefordítva, a szépség egy lehelet (hebel), ami kifejezi, hogy a szépség is csak kis ideig látszik, azután eltűnik. „De ha az Úr félelme uralkodik a szívben, az a lélek szépsége, ami örökké tart.” – kommentálja Matthew Henry az idézett szövegrészt.¹⁰⁶ Az a nő méltó arra, hogy megdicsérik, akinek érdemei tetteiben realizálódnak, és aki a magasrendű isteni parancsolatokat tiszteletben tartva foglalja el a helyét az életben. Az ő jutalma valóságos, jótetteit a közösség is elismeri és méltatja.

„Adjatok neki kezének gyümölcséből, s dicsérik őt a kapukban cselekedetei!” – szólítja fel az olvasót a 31. vers. A „kéz gyümölcse” metafora a munka kézzelfogható eredményét jelenti. A derék asszony jótevője családjának és környezetének. Személye emiatt köztiszteletre méltó. Megérdemli, hogy élvezze mindazt, amiért keze megdolgozott, és azt is, hogy tetteit nyilvánosan méltányolják.

103 CRENSHAW, A Mother's Instruction to Her Son (Proverbs 31:1-9) 383.

104 GRÜLL, Példabeszédek 19:15.

105 BERLIN, Dynamics of Biblical Parallelism 45.

106 HENRY, Concise Commentary, Proverbs 31:10–31., 7.

Felhasznált irodalom és források

- ADLER, Cyrus – COHEN, Henry – KOHLER, Kaufmann: Dyes and dyeing. In: Jewish Encyclopedia. <https://jewishencyclopedia.com/articles/5386-dyes-and-dyeing> (letöltés: 2022. 08. 12.)
- ALONSO-SCHÖKEL, Luis: A Manual of Hebrew Poetics. (Spanyolból fordította GRAFFY, A.) Róma 2000
- ALTER, Robert: The Art of Biblical Poetry. New York 1985
- ANDERSON, Ryan T.: Harryből Sally. Válasz a „transznemű pillanatra”. Budapest 2022
- BIBLIA HEBRAICA STUTTGARTENSIA. Stuttgart 1984
- BIBLIA. Revideált új fordítás (RÚF). Budapest 2018
- BERLIN, Adele: Dynamics of Biblical Parallelism. Revised, expanded edition. (Első kiadás: 1985) Grand Rapids MI 2008
- CONSTABLE, Thomas L.: Expository Notes on the Whole Bible. StudyLight.org 2016 <https://www.studylight.org/commentaries/eng/dcc/proverbs-31.html> (letöltés: 2022. 08. 12.)
- CRENSHAW, James L.: A Mother's Instruction to Her Son (Proverbs 31:1-9). In: Urgent Advice and Probing Questions. Collected Writings on Old Testament Wisdom. Macon GA 1995
- DRANE, John: Old Testament Faith. An illustrated documentary. New York 1986
- GESENIUS, Wilhelm: Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament Scriptures. Grand Rapids MI 1993
- GILL, John: Exposition of the Entire Bible. I. rész 3 kötetben: An Exposition of the New Testament (1746-8), II. rész 6 kötetben: An Exposition of the Old Testament (1748-63) <https://biblehub.com/commentaries/gill/genesis/1.htm> (letöltés: 2022. 07. 30.)
- GIRDLESTONE, Robert Baker: Synonyms of the Old Testament (szerk. WHITE, Donald R.). Grand Rapids MI 1983
- GRÜLL Tiborné (ford.): Példabeszédek könyve. Budapest 2006
- HACK Márta: Szemelvények a Héber Biblia tanulmányozásához 2. A teremtés; Az Édenben; Micsoda az ember?. Budapest 2017
- HACK Márta: Az európai jogi kultúra zsidó-keresztény gyökerei. DíkÉ 2017/1. sz. 9-32.
- HACK Márta: Másál és a költői nyelv. Studia Biblica – Bibliai tanulmányok 2019/1. sz. 9-30.
- HACK Márta: Stílus és verselés Salamon példabeszédeiben: A héber másál műfaja és szerkezete (Msc.). Budapest 2008
- HACK Márta: Salamon mondásai és a bölcsek által művelt műfajok. In: RUGÁSI Gyula (szerk.): Elváló utak: Rabbini és ókeresztény exegézis. Budapest 2008, 9-37.
- HENRY, Matthew: Commentary on the Whole Bible (1706). Reprint: Matthew Henry's Commentary on the Whole Bible. Hendrickson 2008 <https://biblehub.com/commentaries/mhc/genesis/1.htm> (letöltés: 2022. 07. 30.)
- HIRSCH, Emil G. – NOWACK, Wilhelm: Purple. In: Jewish Encyclopedia <https://jewishencyclopedia.com/articles/12452-purple> (letöltés: 2022. 08. 12.)
- IRONSIDE, Henry A.: Notes on The Book of Proverbs. (1908) 5. kiadás, New York 1959. In: Brethren Archive, <https://www.brethrenarchive.org/media/360266/notes-on-the-book-of-proverbs.pdf> (letöltés: 2022. 08. 12.)
- KELLE, Brigit: Genderkomédia. Hogyan akar egy abszurd ideológia uralkodni a mindennapjainkon? Budapest 2022
- LOWTH, Robert: Lectures on the Sacred Poetry of the Hebrews (4. kiadás, ford. G. Gregory). London 1839
Reprint: Elibron Classics, [h. n.] 2005 (Első kiadás: De Sacra Poesi Hebraeorum. Oxford 1733)
- NOLLAND, Lisa S. et. al: The New Normal. The Transgenders Agenda. London 2018
- PETERSEN, David L. – RICHARDS, Kent Harold: Interpreting Hebrew Poetry. Minneapolis 1992

SAUER, Erich: Az ember nemessége. [Budapest] [1974]

LAGARD SMITH, Frank: Sodom's Second Coming. What You Need to Know About the Deadly Homosexual Assault. Eugen OR 1993. <https://archive.org/details/sodomssecondcomi0000smit/mode/2up> (letöltés: 2022. 08. 12.)

WILLIAMS, James G.: Those Who Ponder Proverbs. Aphoristic Thinking and Biblical Literature. Sheffield 1981